

Hejl, František

Od česko-polské státní smlouvy k habsbursko-vasovskému dynastickému paktu (1589-1613)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1959, vol. 8, iss. C6, pp. [39]-54

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102769>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

FRANTISEK HEJL

OD ČESKO-POLSKÉ STÁTNÍ SMLOUVY
K HABSBUERSKO-VASOVSKÉMU
DYNASTICKÉMU PAKTU (1589—1613)

Problematika česko-polské (będzinsko-bytomské) státní smlouvy z r. 1589 a habsbursko-vasovského (bratislavsko-varšavského) dynastického paktu z r. 1613 není neznámá v dosavadní historické literatuře. K osvětlení otázek spojených s uzavřením česko-polské smlouvy přispěla historiografie polská, německá a zvláště česká, především dílem J. Macůrka „Čechové a Poláci v druhé polovině XVI. století“ (Praha 1948). Jestliže problematika česko-polské státní smlouvy díky právě Macůrkově studii je dnes celkem uspokojivě osvětlena, nelze totéž říci o habsbursko-vasovském paktu, z r. 1613. Tu se v podstatě můžeme opřít pouze o dvě práce polských historiků. Starší útlé pojednání E. Barwińskiego¹ není zcela spolehlivé a autor se vzdal hlubší analyzy geneze smlouvy; rovněž pramenná základna, o níž své závěry opírá, je nedostačující. Leč ani novější práce Kazimierza Tyszkowského „Wojna o Smoleńsk“ (Lwów 1932), věnující v jedné kapitole pozornost genesi dynastického polsko-habsburského paktu, neřeší otázku zcela uspokojivě. Sice podstatně rozšířila pramennou základnu, s úspěchem řeší některé dílčí otázky (a tu jeho závěry jsou i dnes platné), ale vzdor těmto kladům podléhá autor buržoasnímu nacionalismu a genesi paktu z r. 1613 odděluje od smlouvy z r. 1589; moderního historika nemůže uspokojit Tyszkowského hodnocení i samého paktu z r. 1613. Proto v souvislosti se studiem vývoje zahraničně politických vztahů Polska v XVII. století bylo třeba podrobit otázku, souvisící s uzavřením „věčného“ habsbursko-vasovského spojeneckého paktu, novému kritickému zkoumání.²

Když v letech 1588—1589 legace stavů zemí koruny české, vedená Vilémem z Rožmberka, urovnávala spor polsko-habsburský a uzavírala będzinsko-bytomskou smlouvu,³ postupujíc tu nejednou proti zájmům Habsburků, zvlášt naléhavě usilovala o obnovení starých kompaktát mezi zeměmi českými a Polskem, aby tak „mír a pokoj, dobré sousedství, láska a ve všem dobrém srozumění i stará kompaktáta česko-polská⁴ byla spíše zajištěna a na věčné časy zůstala zachována“,⁵ stěží se mohla nadít, jaký obsah a význam dá této smlouvě pozdější mocensko-politický vývoj.

Co bylo podstatou będzinsko-bytomské smlouvy? Mírová úmluva z r. 1589, smlouva będzinsko-bytomská sestávala ze dvou částí. V první části odstraňovala neshody a nepřátelství mezi Rudolfem II. a Zikmundem III. Vasou, obsahovala ustanovení o Maxmiliánově resignaci na polskou korunu a o restituci spišské Ľubovně. Druhou část smlouvy tvořil více méně samostatný pakt o obnovení

přátelských smluv a nastolení dobrých vztahů mezi sousedními zeměmi koruny české a polské, tedy týkal se především vztahů státních a ne pouze dynastických. V této části smlouvy se obě strany zavazovaly zachovávat mír mezi sousedními zeměmi, neposkytovat podporu a úkryt zločincům a nepřátelům z jedné země v zemi druhé, vystříhat se pohraničních sporů a povolit kupcům svobodný přechod přes hranici; zvláště důležité bylo ustanovení, v němž obě strany převzaly na sebe závazek, že si budou poskytovat „vzájemnou pomoc proti neposlušným poddaným“.⁶ Takto jsou tu shrnuty dosavadní smluvní zvyklosti a závazky starších smluv, uzavíraných mezi sousedními polskými a českými zeměmi od dob Jiříka z Poděbrad, od 60. let XV. století. I po stránce mezinárodně právní týkala se ustanovení smlouvy z r. 1589 pouze zemí obou sousedních států, českého a polského a zavazovala jejich panovníky Rudolfa II. a Zikmunda III. pouze z titulu králů těchto států. Tento mezinárodně právní dosah smlouvy se strany české podtrhl i akt jejího vyhotovení českou královskou kanceláří a zpečetění českou královskou pečeti, dále pak přísaha Rudolfa II. jako krále českého a celý akt ratifikace českým stavovským sněmem. V tomto smyslu vykládaly smlouvu i současné instituce české stavovské vlády, stavovská kancelář, ba dočasně i sám císař Rudolf II.⁷ V tomto smyslu mezinárodně právního dosahu smlouvy z r. 1589 vyzníval i rozhodný odpor českých, moravských a slezských stavů a zemských úředníků proti habsburské dynastické politice, usilující o rehabilitaci Maxmiliánových nároků na polskou korunu (zvláště v letech 1590—1591). Obhajující samostatnost své přátelské politiky vůči Polsku stavové zemí koruny české se nezalekli ani případného konfliktu s králem a s Habsburky. V duchu sněmovního snesení z r. 1588 usilovali podřídití Rudolfovu politiku vůči Polsku svému rozhodování, svému vlivu. Stavové českých zemí důsledně trvali na tom, aby se Maxmilián vzdal jakýchkoliv nároků na polskou korunu a slavnostně odpřisáhl ustanovení mírové smlouvy bědzinsko-bytomské.⁸ Takto postoj stavů českých zemí svazoval Habsburkům ruce v jejich postupu a poměru k Polsku, podřizuje jejich rozhodování svému souhlasu a dobrozdání.⁹

Leč tuto mezinárodně politickou funkci smlouva z r. 1589 měla plnit pouze dočasně. Změny, k nimž dochází v následujícím vývoji evropském, českém i v Polsku samém, vytvářely podmínky k přeměně česko-polské státní smlouvy nejprve de facto, později (r. 1613) de jure v dynastický habsbursko-vasovský spojenecký pakt.

V Čechách i v Rzeczy pospolitě odešli mocní a rozhodní odpůrci dobrodružné a Polsku nepřátelské habsburské politiky — Vilém z Rožmberka († 1592) a Jan Zamojski († 1605) — oba představitelé stavovských konservativních tendencí proti nastolení feudální absolutní monarchie, které nadto spojovalo i úsilí o zachování míru na turecké hranici.

V českých zemích se vyhrcovaly rozpory uvnitř feudální třídy mezi zastánci feudální stavovské monarchie („imperium mixtum“) a stoupenci absolutní monarchie („imperium absolutum“), kteří prosazovali regresivní program feudálně katolické restaurace. Roku 1598 za pomoci papežského nuncia Bonhominiho a španělského vyslance se dostali k moci rozhodní představitelé feudálně katolické restaurace, v Čechách Zdeněk V. Lobkovic a na Moravě o rok později kardinál Dietrichštejn. Rozpory mezi oběma tábory, jež předtím na čas ztlumila vleklá válka s Turky, nyní počátkem XVII. století se znovu vyhroutily, prohloubila je celková krize habsburské monarchie uvnitř (povstání uherských stavů, rozkol mezi

členy habsburské dynastie, zostření antagonismu mezi táborem reformace a zastánci rekatolizace) i na poli mezinárodním (vytvoření evangelické unie v čele s revolučním Nizozemím na straně jedné a katolické ligy v čele s Habsburky a kurií na straně druhé).

V Rzeczi pospolité po Maxmiliánově byczyňské porážce strana habsburskofilsky orientovaných katolických magnátů byla na čas zatlačena do pozadí, šlechta, která ji podporovala, byla desorientována. Avšak volba Zikmunda Vasy na polský trůn stranu stoupenců Maxmiliánovy polské kandidatury, stranu katolicko-jesuitské reakce nijak neoslabila. Prohloubila se sice politická krise polského státního organismu, vzrůstala zmatenost v táboře střední a drobné šlechty a toho v plné míře využil Zikmund III. Vasa a papežští legáti v Polsku k upevnění habsbursko-vasovské spolupráce.

Zikmund III., fanatický odchovanec jesuitů, nejednou nazývaný „polským Filipem II.“, spíše Němec na jagellonském trůně, cítící se cize v polském slovanském prostředí, se záští pohlížel nejen na protestantské Švédsko, kde měl nastoupit po smrti svého otce krále Jana III., ale i na nekatolický a pravoslavný tábor v Rzeczi pospolité. Zikmundovi, usilujícímu o prosazení svých dynastických zájmů ve Švédsku, bylo cizí politické a mocenské úsilí dokonce i strany, která jej vynesla na polský trůn. Polsko považoval spíše za prostředek a základnu k uskutečnění svých snah o nastolení své nadvlády ve Švédsku a nad Rusí. Ve vnitropolitickém životě Rzeczi pospolité usiloval vymanit se ze závislosti na sneseních šlechtických sněmů a ustanoveních volebních článků (pacta conventa) a ve spolupráci a za účinné podpory katolické církevní hierarchie a sílcí magnátské feudální oligarchie se pokoušel nastolit absolutistický způsob vlády. Proto v souladu se zájmy krále a za velmi aktivní a přítom skryté podpory papežských nunciů v Polsku¹⁰ (kardinála Hippolita Aldobrandiniho, pozdějšího papeže Klimenta VIII. v letech 1592—1605, kardinála Jiřďřicha Gaetaniho, Malaspiny, Ruiniho a Francesca Simonetty di Foligno), působením jesuitského okolí, ba i přímými zásahy samých papežů¹¹ se kolem něho zcela zákonitě a poměrně značně rychle konsolidovala habsburskofilská katolická strana. Není divu, že pro své dynastické zájmy ve Švédsku byl ochoten postoupit polskou korunu Habsburkům a v tom smyslu zahájil s nimi i tajná jednání (1589). Dvojnásobné manželství s habsburskými arcikněžnami Annou a Konstancíí habsbursko-vasovskou spolupráci ještě jen upevnilo. Takto příbuzenské svazky, společná vnitřní politika, obdobné vnitřní potíže a společná ideologie katolické restaurace sblížovala Zikmunda III. s Vídní. Spolupráci s katolickým táborem evropské reakce posílila i krise polsko-švédská (1593—1600) a následující neúspěšná a v Polsku nepopulární válka s Karlem Sudermanským, usurpátorem švédské koruny, kdy se Zikmund III. přímo dožadoval dokonce i španělské pomoci.¹²

Důmyslnou politikou rozděvání hodností, statků a úřadů dosáhl toho, že koncem XVI. století většinu v polském senátu tvořila strana katolických feudálních magnátů.

Zikmundovo úsilí zavléci polsko-litevský stát do tábora evropské reakce, jeho tajná jednání o postoupení polské koruny arcivévodovi Arnoštovi, jednostranná podpora katolické strany a protireformace, dobrodružná švédská politika a úsilí o změnu poměrů v Polsku ve prospěch zesílení královské moci prohlubovalo krizi uvnitř feudální třídy a vyvolalo rozhodný odpor především střední a drobné šlechty a části opoziční magnaterie. Odpor šlechty a části velkých feudálů proti tendencím královské politiky ovládl inkvisiční sněm r. 1592 a zvláště ostře se

projevil v branném šlechtickém odporu proti Zikmundovi III. za tzv. rokoše Zebrzydowského (1606—1607).

Tehdy za rokošového hnutí se Zikmund III. přímo obrátil k císařskému dvoru Rudolfa II. a usiloval o spolupráci i ve vnitropolitických záležitostech polských.¹³ Zda svou žádost o Rudolfovu pomoc při stíhání polské šlechty, která se uchýlila do Uher, podepřel ustanoveními česko-polské smlouvy z r. 1589, lze stěží prokázat. Zato Rudolf II. v odpovědi na list polského krále z 30. VII. 1607, v němž jej Zikmund III. zpravoval o svém vítězství nad odbojnou šlechtou, se dovolává smlouvy jako základu svého poměru k zápasům polského krále, jehož ztotožňuje s Rzeczí pospolitou. Rudolf vítá Zikmundovo vítězství a s odvoláním na ustanovení česko-polské smlouvy zdůrazňuje, že cokoliv se Zikmundovi přihodí, jako by se jemu samému stalo, neboť „spojeným královstvím jsou souzeny společné osudy“, protože tato „nákaza (tj. odmítání povinné poslušnosti poddaných a jejich odboj proti panovníkovi) do sousedství se obvykle rozšíří“.¹⁴ Tu nejen se odrážejí Rudolfovy obavy z dalšího vývoje v českých zemích, ale v celém obsahu jeho listu Zikmundovi III. se dostává — v této podobě po prvé — nového, užšího výkladu česko-polské smlouvy z r. 1589. Takto za Zikmundova konfliktu s vlastní šlechtou nejen se urychleně prohloubila habsbursko-vasovská spolupráce, ale její normativní základnou se měla stát právě česko-polská smlouva. Rudolfův list interpretuje celý její obsah a jednotlivá ustanovení, zavazující k vzájemné pomoci stavovskou českou a polskou vládu a krále obou zemí, jednostranně, pouze ve prospěch ústřední královské moci.

Leč brzy nato Rudolfův výklad česko-polské smlouvy obdobně zazněl i z druhé strany. Zikmund III. za víru samozvanéckých bouří postupně hlouběji upadající do otevřené intervence proti Moskevské Rusi a stále s menším úspěchem čelící vzrůstajícím obtížím v Polsku, nelibě nesl neshody mezi Rudolfem a Matyášem a napomínal je ke shodě, svornosti a přátelství. Za tím účelem dokonce vyslal do Prahy svého sekretáře Petra Kochanowského.¹⁵ Tu v Zikmundově poselství Rudolfovi nyní opět z polské strany se ozývá poukaz na státní smlouvu česko-polskou v obdobném, užším výkladu, jako by byla záležitostí čistě dynastickou. Mluví se tu o spojenectví, jež váže Zikmunda s „císařským domem habsburským“.¹⁶ Zikmund III. se zřejmě obával, aby vnitrodynastický spor Habsburků neoslabil jeho vlastní postavení, aby nezpůsobil odklon části polského magnátsví, které jeho habsburskofilskou orientaci podporovalo, a to zvláště nyní, kdy se král rozhodl k přímé účasti ve východním dobrodružství proti Moskevské Rusi.

V prvním desetiletí XVII. století novým činitelem, který měl kladně působit k utužení polsko-habsburského sblížení, byly události v podunajských knížectvích. Ještě nedávné soupeřství o rozhodující vliv v těchto oblastech¹⁷ pod tlakem událostí mělo být vystrídáno spoluprací. Nestalo se tak ovšem okamžitě. Ale již r. 1606 jsme svědky podstatné změny v polsko-habsburských vztazích i v této oblasti Evropy. Svědčí o tom Rudolfův list Zikmundovi III., v němž mu vyslovuje dík za jeho postoj k Štěpánu Bočkajovi a ze své strany jej ujišťuje, že při jednáních v Uhrách se jeho vyslanci vynasnaží, aby ani Zikmund III. ani zájem „křesťanstva“ neutrpěl žádnou újmu.¹⁸ Nové nepokoje v Uhrách, které tu vznítily kolísavý Gabriel Báthory, obavy před uskutečněním jeho dobovačných plánů v podunajských knížectvích, jeho blízké a nebezpečné styky s Portou i s rokošovým hnutím Zebrzydowského,¹⁹ jeho aspirace na piastovský stolec a protipolské a protihabsburské intriky u Porty,²⁰ vše to přímo ohrožovalo nejen Polsko, ale

velmi citelně se dotýkalo zájmů Habsburků, ohrožovalo mír s Tureckem a zvyšovalo nebezpečí, že Turecko posune hranice své přímé nadvlády do bezprostředního sousedství jak Polska, tak i království uherského. Když pak habsburská diverze proti Gabrielu Báthorymu, k níž se celkem snadno podařilo získat valašského knížete Radu Serbana, jehož předtím Báthory zbavil trůnu a sám se prohlásil „knížetem Sedmihradska a Zaalpského Valaška“,²¹ nebyla zcela úspěšná a Polsko bylo nyní již plně zaměstnáno přímou agresí proti Moskvě, nebezpečí války s Turky či alespoň jejich útoku proti podunajským knížectvím vzrůstalo. Proto bylo v zájmu obou sousedů, Polska i Habsburků, upevnit a prohloubit dosavadní spolupráci.²²

Častá poselství, která se s tímto cílem střídala mezi Matyášem a Zikmundem III. (Caesar Gallus, Erasmus Heideilius) sice podstatně přispěla k sjednocení politické akce, avšak vojenskou pomoc, o níž proti Báthorymu tolik usiloval Matyáš, pro vlastní vzrůstající obtíže polského dvora v Rzeczi pospolité a na Rusi nepřinesla.²³

Než již v letech 1611—1612 vytvořila se ještě příznivější situace pro upevnění polsko-habsburského spojení. V listopadu r. 1611 byl na žádost slezských stavů vyslán do Polska nový legát, vratislavský opat Jiří Scultetus, který tu měl jednat o odstranění a urovnání pohraničních slezsko-polských sporů, o obnově česko-polské smlouvy a o získání několika tisíc polského vojska na pomoc proti Báthorymu.²⁴ Zikmund III. souhlasil s vytvořením smíšené císařsko-polské komise k úpravě slezsko-polských pohraničních záležitostí, ale zároveň se chopil iniciativy a vyslal k Matyášovu dvoru Štefana Charbického,²⁵ který měl jednat o modalitách obnovení česko-polského státního paktu z r. 1589, jehož platnost a závaznost končila v okamžiku, kdy se Rudolf II. vzdal české koruny. Když pak dubnový generální sněm zvolil za českého krále Matyáše, bylo třeba smlouvu obnovit. Habsburská strana hodlala obnovením česko-polské smlouvy pověřit smíšenou císařsko-polskou komisí, která zároveň měla jednat o odstranění pohraničních sporů, polská strana snažila se oddělit urovnání pohraničních otázek od jednání o obnovu státní smlouvy.

Zatím však došlo k vážným událostem na Rusi, které zkomplikovaly vnitřní i mezinárodní situaci Polska, zkržily Zikmundovy záměry, ba ohrozily i jeho postavení v samém Polsku. 3. (13.) června 1611 polské královské armády pod vedením samého Zikmunda se sice podařilo po dlouhém, téměř dvouletém obléhání dobýt Smolenska a otevřít si cestu na Moskvu, kde nedlouho předtím (19.—20. III.) Chodkiewiczovo námezdní vojsko potlačilo lidové osvobozenécké povstání.²⁶ Přesto však dosažené úspěchy polské agrese proti Rusi se ukázaly být příliš vratkými a pouze jen dočasnými. Odpor ruského lidu vzrůstal a nabýval všennárodního charakteru. Varšavské duchovenstvo a šlechta předčasně připravily okázalé uvítání Zikmundovi, triumfálně se vracejícímu od Smolenska a dychtivě spěchajícímu pro nové daňové výnosy, tolik potřebné k rozhodnému vítězství nad Rusí, předčasně spospíchali se svým blahopřáním představitelů evropského katolického tábora — německý císař a španělský král,²⁷ předčasně jásala papežská kurie, těšíc se z toho, že vítězství polských zbraní podřídí Moskvu Římu;²⁸ předčasně spospíchal i Zikmund III. s proklamací, adresovanou papeži Pavlu V., španělskému králi Filipovi II. a německému císaři, v níž vyhlášoval svůj konečný cíl — dobýt celé Rusi,²⁹ předčasně zrušil dohodu s ruským bojarstvem (ze srpna 1610) o volbě svého syna Vladislava ruským carem, předčasně se vyhlášoval za neomezeného samovládcе celé Rusi. Hrdinný ruský lid — městské řemeslnictvo,

svobodné i nevolné sedláctvo, služební šlechta, střelci a kozáctvo smýšleli a jednali jinak.

Na triumfální jásot polského dvora, katolické hierarchie, magnátů a vrtkavé šlechty, na blahopřání představitelů tábora evropské katolické restaurace přišla nečekaná odpověď z Nižního Novgorodu. Tu 1. září stanul v čele města prostý řezník Kuzma Minin, skvělý organizátor, smělý a velký ruský vlastenec. Z nepatrné městské zálohy, skládající se především z řemeslnictva,³⁰ jal se organizovat osvobozenkou armádu, v jejímž čele stanul kníže D. M. Požarskij, který se osvědčil již v dřívějších bojích s Poláky a s přívrženci tušínského cara Ižidimitrije II. Po energických přípravách Minin a Požarskij již počátkem r. 1612 zahájili vítězný pochod: 15. února 1612 byl osvobozen Jaroslavl a k osvobozenké armádě se houfně přidávaly stále nové oddíly řemeslnictva ruských měst a sedláků, trpících neslýchanými ukrutnostmi pícíujících oddílů polsko-litevské soldatesky.³¹ K Mininovi a Požarskému se přidala města Vologda a Kazaň, k jejich vojsku přicházela služebná šlechta z vjazemské, smolenské a dorogobužské oblasti, z Povolží přicházely tatarské, mordvinské a čuvašské vojenské oddíly. V polovině srpna 1612 osvobozenká armáda Minina a Požarského oblehla Moskvu a v bitvě 22.—24. srpna obrátila na útěk Chodkiewiczovu armádu, která přispěchala na pomoc polsko-litevské posádce, obležené v Kremlu a v Kitajgorodě. 28. října národní ruské vojsko dobylo Kitajgorodu a brzy nato vzdala se polská posádka Kremlu. Sám Zikmund III. po dobytí Smolenska disponoval již nepatrnými silami. Jeho intervenční armáda, s níž se rozhodl přímo táhnout na Moskvu, se skládala z 3000 námezdních Němců, z 1400 šavlí polské šlechtické jízdy a s ní se spojily žalostné zbytky ustupující Chodkiewiczovy armády. Když v tábore pod Volokolamskem obdržel zprávy o osvobození Moskvy a blížící se silné ruské armádě, zhroutily se rázem jeho dobovačné plány snadného pochodu na Moskvu, s takovou pýchou, halasem a jezuitskou propagandou ohlašované „křesťanskému“ světu a tichý a spěšný návrat vystřídal jeho nedávný triumfální pochod. A nejen to.

Zikmund III. již delší dobu zápasil se značnými obtížemi i v samém Polsku. Současná vnitřní situace byla tu velmi neutěšená. Námezdní vojsko a rovněž i šlechtické kozácké oddíly, jimž nebyl již delší dobu rádně vyplácen žold, v nekázni se rozcáhaly, loupily vesnice a statky světských a duchovních feudálů i dvory královské komory takřka po celé východní oblasti Rzeczypospolité, uzavíraly nebezpečné konfederace k vymáhání zadržného žoldu.³² Vnitřní rozvrat v Polsku se stále prohluboval a znovu vyvstávalo nebezpečí rokošového hnutí. Kromě toho rychle pohasínala válkychtivá nálada polsko-litevské šlechtické společnosti a vzrůstala neochota nejen účastnit se tažení, ale i povolovat nové daně.³³ Hrdinný odpor ruského národa rychle zchladil dobovačnou dobrodružnost šlechty a magnáctva, toužícího po nové půdě, po bohatství ruských oblastí.

Rovněž i mezinárodní postavení Polska se značně zkomplikovalo. Potockého vpád do Valašska ohrožoval mír s Tureckem a současná švédská agrese proti Moskvě mohla způsobit nové komplikace na severu.³⁴

Proto Zikmund III., když obdržel zprávu o Chodkiewiczově neúspěchu pod Moskvou a o vzrůstající síle osvobozenkého boje ruského národa, ještě z tábora u Smolenska vyslal Mikuláše Wolského z Podhajec, korunního maršálka a oddaného přívržence habsbursko-vasovské spolupráce, jako zvláštního tajného posla k Matyášovi, aby tu usiloval o obnovu česko-polské státní smlouvy, ovšem jako paktu dynastického. Tím se měla prohloubit spolupráce Habsburků s polskými

Vasovci, přátelské sousedství a spojenectví zemí koruny české a polské mělo být nahrazeno politickým a vojenským dynastickým paktem, naměřeným proti Moskvě i proti Švédsku, kde Zikmund III. sledoval vlastní cíl: dobytí královskou korunu na Karlu Sudermanském. V instrukci, již vybavil na cestu Wolského, zavazoval se pomoci Habsburkům proti jejich nepřátelům.³⁵

Náhlé tajné poselství Wolského k císařskému dvoru i instrukce, kterou od Zikmunda obdržel, nebyly akty náhodnými. Předcházelo jim již delší jednání, v poslední době zvláště intenzivně vedené. Celé dosavadní jednání bylo udržováno v tajnosti. Roušku důvěrnosti poněkud poodkrývá císařská instrukce, vydaná 7. září 1612 členům smíšené komise, která měla jednat o úpravě slezsko-polských pohraničních sporů. V úvodu instrukce se císařským zástupcům ukládá, že nejprve mají usilovat o obnovu česko-polské státní smlouvy ve formě dynastického paktu, o němž již jednal ve Varšavě Abraham Dohna, vyslaný koncem minulého roku pod záminkou blahopřání německého císaře a španělského krále k Zikmundově vítězství nad Rusi.³⁶ O průběhu Dohnova jednání u polského dvora nemáme sice přesných zpráv, ale o jeho výsledku se však dovídáme z habsburské instrukce, dané členům komise; tu se jim totiž ukládá, aby při zahájení jednání o „obnovu“ smlouvy z r. 1589 navázali na Dohnovo jednání ve Varšavě a polským zástupcům v případě jejich odporu sdělili, že polský král již vyslovil souhlas s obnovou smlouvy, a aby za jednání dosáhli toho, že jedním z kontrahentů paktu na místě zemí české koruny bude Matyáš jako jejich „nejvyšší vrchnost“.³⁷ Platnost paktu neměla být dočasná, omezená vládou té či oné smluvní strany, ale měla být trvalá, „věčná“.³⁸ Habsburská diplomacie byla si zřejmě vědoma množných obtíží při pokusu o změnu právního dosahu i samé podstaty česko-polské státní smlouvy. Její obavy byly zcela oprávněné. Polští členové komise neobdrželi od sněmu zmocnění k jednání o obnovu smlouvy a sněmovní snesení z r. 1611 jim ukládalo pouze jednat o urovnání pohraničních sporů slezsko-polských.³⁹ Zřejmě ani sám Zikmund III. si nepřál spojit jednání o obnovu a změnu smlouvy s jednáními o pohraničních sporech. Hospodářská, politická a vojenská nemožnost polského dvora a prudké zostření vnitřních protikladů i krise šlechtické společnosti nabádaly Zikmunda k obezřetnější politice a diplomacii.⁴⁰ Nebylo možné otevřeně jednat o uzavření paktu, jehož podstatou by bylo zesílení nezávislosti krále na sněmu a cílem získání nejvyšší nutné politické a vojenské pomoci představitelů tábora, který usiloval o odstranění šlechticko-stavovského konstitucionalismu. Chtěl-li Zikmund dosáhnout svého cíle — zajistit si habsburskou pomoc ve svých vnitřních i zahraničních obtížích, pak musel volit jedině cestu tajných jednání a tajných smluv.

Dosavadní literatura, přejímající starší závěry, jež po prvé formuloval E. Barwiński⁴¹ a po něm opakoval Tyszkowski,⁴² tvrdí, že bezprostředním impulsem, urychlujícím závěrečné jednání, byla žádost ruského vyslance Jeremiáše Jeremijeva Westermana o habsburskou mediaci v polsko-ruské válce. Přesná analýsa sledu událostí a stadia vasovsko-habsburských jednání tento závěr vyvrací.

J. J. Westerman byl sice vypraven z Moskvy kolem 20. (30.) června 1612,⁴³ ale jeho cesta v družině vyslance Jussufa Grigorjeva, vracejícího se do Vídně přes Moskvu, Archangelsk a Lübeck od perského šacha 'Abbasa, se protáhla do podzimu a do Prahy přibyl až v druhé polovině října. Prvá zpráva o jeho příchodu do Prahy je až z 22. října 1612⁴⁴ a teprve 24. října předal pověřovací listy a poselství Požarského císařské kanceláři.⁴⁵ Instrukce, ukládající Matyášovým zástupcům ve smíšené habsbursko-polské komisi, která se měla sejit na

podzim 1612 mezi Wieluní a Byczynou, uzavřít spojeneckou smlouvu s legací polskou, je datována 17. září, tedy měsíc před Westermanovým příchodem do Prahy. V historických dokumentech nemáme jediného důkazu pro to, že by se Matyáš již v této době, tj. v září 1612 zabýval otázkou prostředkování mezi Polskem a Rusí. A konečně k tajnému vyslání Mikuláše Wolského, který měl na místě polské legace převzít řízení jednání o uzavření paktu přímo u habsburského dvora, došlo 14. října 1612 z tábora u Smolenska.⁴⁶ Z toho plyne, že ani jedna skutečnost, rozhodná pro zahájení závěrečných jednání o uzavření spojeneckého paktu, nemůže se spojit s Westermanovým příchodem do Prahy a s Požarského žádostí o habsburské prostředkování ve válce polsko-ruské. Na tomto závěru nemění nic ani to, že k podepsání polsko-habsburské smlouvy došlo až 23. března 1613, tedy již po výměně listů mezi Matyášem II. a Zikmundem III. ve věci mediace mezi Varšavou a Moskvou.⁴⁷ Napjatá vnitřní situace v Polsku⁴⁸ zapříčinila, že císařsko-polská komise k odstranění sporů na slezsko-polské hranici se nesešla; rovněž si i vyžádala přítomnosti samého M. Wolského v Polsku a v Prusku,⁴⁹ ba byla bezprostřední příčinou jeho pozdějšího příjezdu do Vídně a v důsledku toho i nutného posunutí závěrečných jednání. Na základě rozboru všech těchto skutečností se domníváme, že příčiny, jež si vynutily urychlení závěrečných jednání o obnovu česko-polské smlouvy a o změnu samé její podstaty, třeba hledat jinde. Naprostý krach Zikmundovy východní zahraniční politiky, nemožnost královské pokladny financovat další vedení války proti Moskvě, vážné domácí potíže s konfederovanou žoldněřskou a šlechtickou armádou, akutní nebezpečí povstání polských a litevských sedláků a v první řadě hrdinný a úspěšný osvobozenecký boj ruského národa — to byly rozhodující skutečnosti, které ještě před vysláním Westermana z Moskvy rozhodly o obnově česko-polských kompaktát ve smyslu dynastického habsbursko-vasovského paktu. A konec konců i Westermanovo poselstvo k habsburskému dvoru bylo přímým důsledkem velkých a rozhodných úspěchů osvobozeneckého boje Rusi a vyjadřovalo snahu Moskvy obnovit své bývalé mezinárodně politické svazky i své mezinárodní postavení.⁵⁰

Ve vzrůstajících obtížích a v neúspěších východního tažení rychle pohasínala válkuchtivost i části polského magnátstva, představovaného senátem. Proto nejen král Zikmund, jak tvrdí dosavadní literatura,⁵¹ ale i senát s nadějami pohlíželi k vídeňskému dvoru, očekávajícíce odtud pomoc a podporu v nepopulární již východní politice.⁵²

Současné poslání Mikuláše Wolského do Vídně a habsburského vyslance Erasma Heidelberga do Krakova a Varšavy bylo pak konečným aktem již delší dobu trvajících jednání o uzavření habsbursko-vasovského paktu, dovršením dlouhého vývoje upevňující se mezinárodní i vnitropolitické spolupráce mezi oběma suverény. Obnovovanou česko-polskou smlouvu bylo však třeba přizpůsobit změněným poměrům, současným záměrům a potřebám obou smluvních stran a vzhledem k novým podmínkám připadne jí i poněkud pozměnit. Takto neurčitě a obecně vyznívá písemná instrukce, daná Wolskému k vídeňským jednáním,⁵³ doplněná ovšem tajnou ústní instrukcí.

Přesněji o připravovaných změnách ve znění státní česko-polské smlouvy z roku 1589 nás zpravuje instrukce, vydaná pro rakouské členy smíšené habsbursko-polské komise, jež pak splnil za svého poslání v Polsku E. Heideilius. Habsburská dvorská kancelář svému vyslanci v Polsku nařizovala, aby jednal u dvora a se senátory, u nichž jeho akci měl podpořit papežský nuncius

v Polsku,⁵⁴ o změně česko-polské státní smlouvy z r. 1589, a to v těchto bodech a ustanoveních: 1. především měl dosáhnout toho, aby smlouva byla uzavřena mezi Matyášem jako císařem římským, králem českým a uherským a Zikmundem, králem polským a velkoknížetem litevským i na místě těchto zemí;⁵⁵ 2. platnost smlouvy měla být trvalá, „věčná“⁵⁶ a 3. měla se vztahovat nejen na současné země pod svrchovaností obou suverénů, ale měla zahrnovat i ty oblasti, jichž oba panující suverénové kdy získají.⁵⁷

Konečná jednání o obnovu spojenecké smlouvy a o navržených změnách probíhala poměrně velmi rychle a zřejmě v naprostém porozumění obou stran.⁵⁸ 23. března byla již jednání skončena a smlouva stvrzena Matyášovým podpisem v Bratislavě.⁵⁹

Srovnáme-li pečlivě formulace státní smlouvy z r. 1589 se zněním paktu z 23. března 1613, zjišťujeme, že všechny postuláty, které v celém rozsahu známe pouze ze strany habsburské, byly skutečně též do paktu pojaty.⁶⁰ Tím ovšem se změnila sama podstata a charakter smlouvy z r. 1589. I když pakt z r. 1613 v ostatních svých částech je doslovným přepisem státní smlouvy česko-polské, přijaté nové formulace ji přeměnily ze smlouvy *státní mezi zeměmi české a polské koruny na dynastický pakt habsbursko-vasovský*.

Uzavření dynastického paktu z r. 1613 bylo nesporným úspěchem habsburské politické koncepce. Právně byla anulována státní česko-polská smlouva z r. 1589 a byly podepřeny absolutisující tendence strany katolické restaurace v obou zemích. Ve svých důsledcích znamenala ještě těsnější závislost polské zahraniční politiky na německém císaři,⁶¹ přijaté nové formulace prohlubovaly a upevňovaly spolupráci mezi Vídín a Varšavou, podřizovaly mezinárodní polské zájmy cílům a zájmům Habsburků. Není divu, že několik dní po podpisu bratislavského paktu Matyáš II. ve svých listech, adresovaných Zikmundovi III. a královně Konstancii, se s uspokojením vyjadřoval o poselství a činnosti Wolského, sliboval, že se vynasnaží vyjít jim vstříc ve všech jejich žádostech a zvláště královnu ujišťoval veškerou svou podporou.⁶²

Leč uzavření bratislavské smlouvy umožňovalo německému císaři více než dosud ovlivňovat i vnitřní polskou registickou politiku. Již po skončení jednání a těsně před ratifikací smlouvy ve Varšavě a v Bratislavě dožadoval se Matyáš II., aby Zikmund rozhodněji potíral padělatele mincí, aby v Polsku zavedl přísnější zákony a tresty, a radil mu, aby královské úředníky obdařil větší pravomocí k účinnému stíhání rozšiřovatelů padělané mince. A jako příklad k následování uváděl svůj vlastní postup v dědičných zemích.⁶³

Jestliže císař dosáhl splnění všech podmínek, s nimiž přikročil k zahájení jednání, polská strana nevyšla jako rovnocenný partner. Zikmund III. očekával, že získá hmotnou pomoc proti Švédsku a Moskvě. Musel se však spokojit pouze s morálně politickou podporou a s nabídkou habsburské mediace (ovšem ve prospěch Polska) ve válce proti Rusi.⁶⁴

Z hlediska mezinárodního uzavření bratislavské dynastické smlouvy bylo nedílnou součástí celkového evropského procesu přeskupování, soustřeďování a konsolidace sil tábora katolické restaurace a nesporně i na tomto poli bylo úspěchem katolického tábora, vedeného Habsburky.⁶⁵

Po podpisu bratislavsko-varšavské smlouvy otálel Zikmund III. s její publikací v Polsku, k níž došlo až po dvou letech 10. IV. 1615. Dosavadní literatura příčiny odkladu vysvětluje ne zcela přesně. Zatím co E. Barwiński⁶⁶ zaujal obezřetnější stanovisko a pouze připouští, že Zikmund tak učinil z obavy, aby „smlouva uza-

vřená tajně a na vlastní ruku, nevyvolala nové vření“ mezi polskou šlechtou, K. Tyszkowski a po něm i současná polská historiografie hájí stanovisko, že příčinou oddálení publikace paktu byl smluvní závazek o vzájemné pomoci proti vlastním poddaným.⁶⁷ Tyto závěry vyžadují značného zpřesnění.

Srovnáme-li česko-polskou státní smlouvu z r. 1589 s bratislavsko-varšavským paktem z r. 1613, tu shledáme, že závazek vzájemné pomoci nebyl v r. 1613 nový, ale je doslovně přejat ze smlouvy z r. 1589, kterou schválil a ratifikoval jak český stavovský, tak polský šlechtický sněm. Proto tvrzení Tyszkowského stěží vystihuje podstatu problému. Domníváme se, že jsme blíže pravdy, když vycházíme z celku smlouvy a jejího charakteru. Především to, že smlouva byla uzavřena mezi suverény a nikoliv mezi zplnomocněnými zástupci a jménem stavů koruny české a polské, neměnilo sice její třídní charakter, ale těžisko její účinnosti se posunulo výlučně ve prospěch absolutistické ústřední a královské moci a tenké vrstvy nejmocnějších katolických magnátů, podporujících restaurační program Habsburků a Vasovců. Tato skutečnost nám zvlášť jasně vynikne ze srovnání preambulí obou smluv:

1589:

... Nos infrascripti ... Rudolphi Secundi ... Domini nostri elementissimi, universaeque serenissimae Domus Austriae, Regnorumque Caesariae Maiestatis Hungariae, Bohemiae caeterarumque Provinciarum deputati commissarii, Guilhelmus Ursinus a Rosenberg ... et Domini Sigismundi III. Regis Poloniae, Magni Ducis Litvaniae etc. nec non commemorati Regni, Magni Ducatus Litvaniae, caeterarumque ditionum ... itidem deputati commissarii Hieronymus Comes in Rozdrazow ...

1613:

Nos Mathias etc. et Nos Sigismundus etc. tenore praesentium recognoscimus ac notum facimus ...

V přeměně česko-polské státní smlouvy na dynastický pakt, „obnovený“ bez souhlasu stavů a šlechtického sněmu, který svými ustanoveními posiloval ústřední královskou moc a její autoritu, spatřujeme vlastní příčinu, proč smlouva bratislavsko-varšavská nemohla být zveřejněna již v podmínkách r. 1613, které nadto pro polského krále nebyly zvlášť příznivé. Teprve v souvislosti s dynastickým charakterem smlouvy nabývá nového významu závazek vzájemné pomoci „proti neposlušným poddaným“ a vnějším nepřítelům. Jestliže ustanovení bédzinsko-zytomské smlouvy se vztahovala na rušitele nařízení českého krále a snesení zemských stavů a sněmů a senátu Rzeczy pospolité, nyní pod pojmem „poddaný“ třeba rozuměti všechny třídy současné feudální společnosti, včetně samých feudálů. Tuto skutečnost zřejmě měli na mysli i původci smlouvy, když do ustanovení sankce na neposlušné poddané vsunuli doplněk, že mají být trestáni všichni, nechtě jsou „cuiuscunque conditionis, sive ecclesiasticos, sive saeculares.“

Uzavření dynastického bratislavsko-varšavského paktu a jeho byť i opožděné a neúplné publikování⁶⁸ bylo umožněno prohlubující se krizí polského zřízení, rozpolceností tábora velkých feudálů, přechodem jeho části na stranu registicko-katolické restaurace, silícími absolutistickými tendencemi mezi samými magnáty

z obav před vzrůstajícím neklidem selských mas, naprostou desorientací šlechty a prohlubující se její závislostí na velkých feudálech. Byl i s malými úpravami přejímal slovo za slovem ustanovení česko-polské smlouvy o vzájemném přátelství, míru a dobrém sousedství, která vzešla z reálné politické účelnosti a tradice, posvěcené etnickou příbuzností, pakt bratislavsko-varšavský ve své podstatě, funkci a smyslu byl hluboce reakční a protinárodní, a to jak vzhledem k českému národu, tak i vzhledem k polskému národu. Jeho jediným smyslem a důsledkem byla politická konsolidace a mocenské posílení evropské reakce. Tuto podstatu a smysl paktu zanedlouho prokázala vasovská politická a vojenská pomoc, poskytnutá přes odpor části polské šlechty Habsburkům v rozhodujícím okamžiku jejich zápasu s českým stavovským povstáním v letech 1618—1620.⁶⁹

Poznámky

¹ *Eugeniusz Barwiński*, Przymierze polsko-austriackie z r. 1613, Przewodnik naukowy i literacki 1895.

² Považují za svou povinnost vyslovit dík ministerstvu školství a kultury za veškerou podporu a poskytnutí možnosti studovat archivní fondy vídeňského státního archivu.

³ Smlouvu bėdzinsko-bytomskou uveřejnil *M. Dogiel* v edici Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae I, Vilnae 1759, str. 231 a n.; viz též *L. Bittner*, Chronologisches Verzeichnis der oesterreichischen Staatsverträge I, 1526—1763, Vídeň 1903, str. 29.

⁴ Vědomě se tu navazuje na kompakťata (pacta) z XV. století (1460, 1462), častěji obnovovaná v XVI. století (1527, 1535, 1549). — Viz *M. Dogiel*, Codex diplomaticus... I, str. 30, 32, 213 a 219; *Lünig*, Codex Germaniae diplomaticus II, Frankfurt a. M. — Leipzig 1734, str. 39. Srov. rovněž *L. Bittner*, Chronologisches Verzeichnis der oesterreichischen Staatsverträge I, Vídeň 1903, str. 1, 7, 17.

⁵ Postoj české stavovské politiky k uzavření a k ratifikaci bėdzinsko-bytomské smlouvy zvl. objasňuje instrukce českého stavovského sněmu z 13. června 1589 (viz Sněmy české VII, str. 415) a usnesení moravského sněmu z května — června 1589 (viz Státní archiv v Brně, Památky sněmovní 1568—1601, fol. 217). Zevrubně o české účasti a přínosu k urovnání habsbursko-polského nepřátelství a o úsilí českých stavů o obnovu česko-polského přátelství nejnověji pojednal *J. Macůrek* v pramenně důkladně fondované a obsáhlé práci „Čechové a Poláci v druhé polovině XVI. století“, Praha 1948, str. 168 a d. Starší historická literatura pomíjí podíl českých stavů na úspěšném jednání v Bėdzíně a v Bytomí a jednostranně traduje smlouvu z r. 1589 jen jako výsledek mediace papežského legáta Aldobrandiniho a jako dynastický pakt mezi Rudolfem II. a Zikmundem III. Takto charakterisuje a hodnotí smlouvu *O. Nanke* v práci Z dziejów polityki kurii rzymskiej wobec Polski w l. 1587—89, Lwów 1921, *K. Stloukal*, Papežská politika a císařský dvůr pražský na přelomu XVI. a XVII. století, Praha 1925, str. 11 a n.; *Hirn J.*, Die Renuntiation des Deutschmeisters Maximilian auf Polen und die damit zusammenhängenden Pläne. Ein Beitrag zur Geschichte der österr.-nordischen Politik in den Tagen Kaiser Rudolfs II., MiÜG IV, Ergänzungsband 1893; *J. Schweizer*, Die Successionswirren in Polen 1886—1889, Nuntiatgeber. aus Deutschland II, Abt., II.; *K. Lepszy*, Walka stronnictw w pierwszych latach panowania Zygmunta III, Krakow 1939; *týž*, Rzecz pospolita polska w dobie sejmu inkwizycyjnego 1589—1592, Krakow 1939. Macůrkova práce poukazuje zvláště na velký podíl české legace, nejednou se odchylující od instrukcí a zájmů Habsburků a Rudolfa II., jež hájili právě nunciové včetně Aldobrandiniho. Bylo zásluhou české legace, že Habsburkové byli nuceni přijat polské mírové podmínky, formulované hejmanem Janem Zamojským. Leč i nejnovější polská práce Historia Polski (I. 2.), vydávaná Historickým ústavem PAN, ani ve své maketě (Warszawa 1955) ani v přepracovaném vydání (Warszawa 1957, str. 504—505) k výsledkům Macůrkovy studie nepřihlíží.

⁶ *J. Macůrek*, cit. dílo, str. 204.

⁷ *Ibid.*, str. 205, 268—269, pozn. 203—211.

⁸ Stalo se tak až 8. května 1598. — *M. Dogiel*, Codex diplomaticus... I, str. 281; *L. Bittner*, Chronologisches Verzeichnis... I, str. 31, č. 1, 56.

⁹ *J. Macůrek*, cit. dílo, str. 206—209.

¹⁰ Tak např. Hippolit Aldobrandini při své nástupní audienci 27. VII. 1588 zdůrazňoval, jak „goraço pragnał papeż widzieć zgodę i jedność pomiędzy panarú ehrszećciańskimi, jak dla tego

žyczył sobie, aby usunęli wszystkie przyczyny mogące między nimi pokój zakłócić, którego utrzymanie jest w szczególności nader potrzebne między Polską i Austrią dla bliskości Turka... , który zwykl korzystać z podobnych niezgod dla rozszerzenia swego państwa..." — Viz deník legace do Polska Hippolita Aldobrandiniho z let 1588—1589, v pol. překladě otitěhn v edici *Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce 1548—1690*, sv. II, Berlín—Poznań 1864, str. 9. — Ještě přesněji o postupu a činnosti nunciů, tedy o cílech papežské politiky a zvl. o jejím úsilí konsolidovat katolickou stranu v Polsku nás zpravuje finální relace nuncia Malaspiny z r. 1598, která měla zároveň sloužit jako instrukce pro činnost jeho nástupce v Polsku. Úvodem se popisuje státní zřízení v Polsku a poukazuje se na značné omezení královské moci šlechtickým sněmem a zvláště se zdůrazňuje, že moc krále je především v rozdělování úřadů a statků. Proto se vrše doporučuje, aby ve své činnosti a za svého působení v Polsku podporovali krále, který „stara się ubocznemi drogami dojsć do tegoż samego celu, to jest że nie daje żadnej godności, żadnego starostwa ludziami innego wýznania i tym sposobem nie przestaje krzewić wiare i wypleniac herezva..." „Tamt.", str. 81.

¹¹ List papeže Klimenta VIII. kardinálu Radziwiłłovi, Ferrariae, 29. VII. 1598, *Dokumenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia (1075—1953)*, Vol. I. 1075—1700, Romae 1953, č. 163, str. 279—280. — Papež Kliment VIII. N. N. šlechtici polskému, Ferrariae, 29. VII. 1598 — tamt. I, č. 175, str. 286—287. — Kliment VIII. Zikmundovi III., Romae, 3. IV. 1599 — tamt., č. 180, str. 290—291; otiskl rovněž A. Theiner, *Vet. Mon. Poloniae e Lithuaniae*, Vol. III, č. 202a, str. 272. — Kliment VIII. J. Ostrožskému, Romae, 5. IV. 1603, *Documenta Pontificum...* I, č. 190, str. 302. — Týž Lvu Sapiechovi, kancléři litevskému, Romae, 5. IV. 1603, tamt., č. 191, str. 303. — Pavel V. Jiřímu Wiśniowieckému, Romae, 6. XI. 1607 — *Documenta Pontificum...* I, č. 120, str. 321. — Srov. též Theiner, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, Vol. III, č. 242, str. 296 aj.

¹² *Historia Polski* I. 2, pod. red. H. Lowmiańského, Warszawa 1957, str. 508 a d.

¹³ O žádosti polského krále, aby Rudolf II. dal stíhat rokoszany, kteří uprchli do Uher, mluví relace z Krakova z 9. VIII. 1607. — Haus-, Hof- u. Staatsarchiv (dále jen HHSA) Vídeň, Polonica, kart. 53, fasc. 1607, fol. 13. orig.

¹⁴ Rudolf II. Zikmundovi III., Pragae, 3. IX. 1607: "... Literas Ser^{ti}s Vr^o... quibus nos de conflictu cum perduellibus suis subditis feliciter commisso certiores facit, accepimus libenterque legimus. Nunciant enim quae merito Nobis esse gratissima debeant, quod quae Ser^{ti} Vestrae prospera accidunt, eadem nobis accidere existimamus, postquam coniunctorum Regnorum coniuncta fortuna censenda et quidem maxime ubi subditū fide quam suis Principibus ac magistratibus debeant, neglecta, in apertam seditionem ac perduellionem prorumpunt, quae perniciose affectae Reipublicae contagia manare ad vicinos soleant. Gratulamur itaque Ser^{ti} Vestrae plurimum de victoria illa Praepotentis Dei, qui acer ac potens magistratus ac potestatis a se constitutae Vidēx est, beneficio obtenta. Ut vero gratulationem Nostram acceratus exequamur, amicissimumque erga eundem affectum Nostrum, ac perpetuum necessitudinis bonaque vicinitatis constanter ac sincere continuandae studium testamur, legationem brevi ad Serenitatem Vestram mittere decrevimus. Interea prosperos eidem deinceps et victoriarum adversus quoscunque hostes ac malefarios subditos et rerum omnium successus ex animo precamur..." — HHSA Vídeň, Polonica, kart. 53, fasc. 1607, fol. 14, koncept. — Podobný obsah má i preambule pověřovacího listu pro posly J. Kryštofa Proskovského z Proskova a Arnolda Berglase k polskému dvoru — v Praze, 19. X. 1607. — HHSA Vídeň, Polonica, kart. 53, fasc. 1607, fol. 16. koncept. — Viz i list Zikmunda III. Rudolfovi II., Cracoviae, 25. II. 1608 — HHSA Vídeň, Polonica 53, fasc. 1608, fol. 1—2, orig. lat.

¹⁵ List Zikmunda III. Rudolfovi II., Cracoviae, 16. V. 1608: "... Cum pro mutuae benevolentiae multarumque necessitudinum conjunctione, quae nobis cum Caes. M^{te} Vr^{ae} Serenissimaeque Domo ipsius artissima intercedit, omnibus rebus, quae prosperae adversaeque Caes^{ae} M^{ti} Vr^o eveniunt, utramque in partem afficiamur sane sine gravi animi molestia intelleximus, novos hoc tempore in ditionibus Caesareae Maiestatis Vestrae motus et tumultus exoriri. Ad eos mature sopiendos, cum debitum amicitiae necessitudinique officium omneque adeo studium nostrum collaturū libenter simus. Mitimus ad Caes. M^{tem} Vr^{am} secretarium nostrum generosum Petrum Kochanowski." — HHSA, Vídeň, Polonica, kart. 53, fasc. 1608, fol. 3—4, orig.

¹⁶ Viz citovaný list: "... conjunctione, quae nobis cum Caes. M^{te} Vr^{ae} Serenissimaeque Domo... intercedit..."

¹⁷ Srov. J. Macúrek, *Zápas Polska a Habsburků o přístup k Černému moři na sklonku XVI. století, 1931*, passim.

¹⁸ Rudolf II. Zikmundovi III., Pragae, 16. II. 1606: "... volumus enim in causa esse, ut detrimentum hinc vel Poloniae Regnum vel Res Christiana publica capiat..." — HHSA, Vídeň, Polonica, kart. 53, fasc. 1606, koncept.

¹⁹ *Smidt V.*, Báthory Gábor és Bethlen Gábor visznya a lengyel koronához, Századok 1887. — *J. Macúrek*, České povstání r. 1618—1620 a Polsko, Brno 1937, str. 5. — *K. Tyszkowski*, Wojna o Smoleńsk 1613—1615, Lwów 1932, str. 90 a n.

²⁰ Monumenta Hungariae Historica, Dipl. IV, 45—47. — *Jorga*, Studii si documente XX, 1913, str. 416, 426.

²¹ Dějiny Rumunska, red. akad. M. Roller, Praha 1957, str. 167 a n.

²² Mezi Zikmundem III. a Matyášem se vedla velmi čilá korespondence o uherských a sedmihradských záležitostech, v níž Matyáš usiloval o polskou spolupráci a pomoc. O tom svědčí věfici list Homonovi, Matyášově vyslanci k polskému dvoru, z ledna 1610. — HHSa, Vídeň, Polonica, kart. 53, fasc. 1610, fol. 1—2, koncept, lat. — Další korespondenci uvádí *Macúrek*, České povstání . . ., str. 5.

²³ *August Mosbach*, Dwa poselstwa do Polski przez Szlązaków odprawione w latach 1611 a 1620, Poznań 1863, str. 19 n.

²⁴ Viz *E. Barwiński*, Przymierze polsko-austryackie z r. 1613, Przewodnik naukowy i literacki, 1895, str. 990. — Instrukce krále Matyáše Jiřímu Scultetovi, Vratislav, 17. X. 1611. — HHSa, Vídeň, Polonica, k. 53, fasc. 1611, kolac. výtah. — Podrobně o poselstvu *Mosbach*, Dwa poselstwa . . ., str. 20—35. — Není bez zajímavosti, že Matyáš v preambuli instrukce dává česko-polskému paktu z r. 1589 smysl smlouvy dynastické mezi císařem a králem polským: „... Etenim quamvis iam annis abhinc duobus et viginti inter Sacram Caesaream (podtrhl — F. H.) Majestatem Dominum et Fratrem Nostrium dilectissimum et Majestatem Suam, certa foedera et pacta, interposito ab utraque parte, jurejurando inita et in solemnissima forma confecta fuissent...“

²⁵ *Tyszkowski*, Wojna . . ., str. 92.

²⁶ *Istoriya Moskvy*, I, str. 338.

²⁷ Akty vremena mežducarstvija (1610—1613), red. S. K. Bogojavlenskij i I. S. Rjabinin, Moskva 1915, str. 127—131.

²⁸ *E. Smurlo*, Le Saint-Siège et l'Orient orthodoxe russe 1609—1654, Praha 1926, str. 12 a 188, pozn. 7—8.

²⁹ Akty vremena mežducarstvija (1610—1613), Moskva 1915, str. 129.

³⁰ Městská obrana čítala tehdy asi 750 mužů — *P. G. Ljubomirov*, Očerki istorii Nižegorodského opolenija 1611—1613 gg., Moskva 1939, str. 5 n.

³¹ O hrdinném partyzánském boji ruských sedláků proti zkušeným polsko-litevským žoldněrským vojskům srov. Očerki istorii SSSR, konec XV v. — začalo XVII veka, Moskva 1955, str. 585—586 aj.

³² Koncem roku 1611 za obrany Moskvy proti Ljapunovi se zbouřily prapory pluku Zborovského, 14. I. 1612 došlo ke konfederaci žoldněrů v čele s J. Ciekhińskim. Již koncem r. 1610 sapiežinská žoldněrská vojska vpadla z oblastí ruských na Litvu a cestou olupovala selské obyvatelstvo. Poč. r. 1613 přitáhly do Velkopolska konfederované oddíly pod vedením Silnického. — *K. Tyszkowski*, Problemy organizacyjno-wojskowe z czasów wojny moskiewskiej Zygmunta III, Przegląd Historyczno-wojskowy II, seš. 2, str. 279—293. — Před vzrůstajícím trvalým nebezpečím vojensko-šlechtických konfederací varoval vilenský biskup Szyszowski na sněmu 1613 — Żerela do istorii Ukrainy-Rusi VIII, 1908, str. 127—128, č. 98.

³³ Tehdejší situaci v Polsku i perspektivy války proti Moskvě výstižně charakterisuje memoriál současnika, jehož cituje *Marchocki*. V memoriálu se uvádí: „... tej wojny (proti Moskvě — pozn. F. H.) skończyć nie możemy mocą dla niedostatku, nieskończywszy niebezpieczeństwo dwojakie Rzeczypospolitej i od Moskwy i od swoich (tj. konfederovaného vojska — F. H.). Od Moskwy, kiedy sobie obcego pana obiorą i sami wytną; od swoich zaś dla konfederacyi żołnierskich, które dla niezaplacenia być muszą. Zapłacić z Polski trudno, bo skarbow nie masz a na sławę swoją trzeba, aby JKM patrzal, którą jeśli straci, wszystko straci i u swoich i u obcych. Ta wojna pasé dla niedostatku dobrze nie może, bo nie masz nie tylko z czem continuować, ale i dlugu czem zapłacić, o czem żołnierz zwatpiwszy, ruszy się do Polski, chcąc dochodzić zapłaty, to invidia wszystka na królu, zatem odium szlachty, a potom seditio i tak vita et regnum in discrimine...“ — *Marchocki*, Historia wojny moskiewskiej, Poznań 1841, str. 163.

³⁴ Očerki istorii SSSR, konec XV. v. — nač. XVII. veka, Moskva 1955, str. 563 n.

³⁵ *E. Barwiński*, Przymierze polsko-austr., Przewodnik nauk. i liter. 1895, str. 995 a d. — *K. Tyszkowski*, Wojna o Smoleńsk, str. 93. — *J. Macúrek*, České povstání 1618—1620 a Polsko, 1937, str. 7.

³⁶ Instruction auf N. N. (ponatur tituli et nomina Commissariorum), was dieselbe bey dero zwischen Vnss und des Königs in Polen Liebe, auf den 17ten nechstkünftigen Monats Septembris wegen renovatión der Compactaten, graniczstrittigkeiten, und ahderer mehr Puncten an-

gestelten Commission in Unserem Nahmen... vorrichten und in acht haben sollen. — HHSA, Vídeň, Polonica, kart. 53, fasc. 1612, concept, nēm.

³⁷ V uvedeně instrukci se nařizuje: "... Auf solchen fall sollen unsere gesandten Ihnen den Polnischen gesandten zu gemüt führen, dass Wir unss albereits mit des Königs in Polen L. durch unsern jüngstverwichener Zeit zu deroselbten abgeordneten gesandten Abraham Burggraffen zue Dohna etc. dahin verglichen, dass wir diese vorstehende renovirung der Compactaten, bloss und allein durch unsere gesandten vor Unss, allss der angezogenen interessirten Königreichen und Landen ordentliche höchste Obrigkeit befördern und fortstellen lassen wolten, welches auch des Königs in Polen L. Ihr also gefallen lassen..." — Tamtéž.

³⁸ Tamtéž: "... Vors Ander, so wehren die Compactata ohně diess auf die Lande gerichtet, und gleich wie die Lande nicht absterben köntten, also wehren auch die Compactata nicht temporalia, sondern perpetua..."

³⁹ Volumina legum III, str. 10.

⁴⁰ S bystrým přehledem popisuje vnitřní situaci v Polsku Erasmus Heidelberg, vyslaný poč. r. 1613 k polskému královskému dvoru, aby tu dokončil jednání o obnovu a přeměnu česko-polské státní smlouvy. — Viz pozn. 48.

⁴¹ E. Barwiński, Przymierze..., str. 996.

⁴² K. Tyszkowski, Wojna o Smoleńsk, str. 94.

⁴³ Svědčí o tom list Požarského císaři Rudolfovi II., datovaný z Jarošlavle 20. (30.) června 1612. — HHSA, Vídeň, Russica, fasc. 1612, fol. 1—5, orig. — Tiskem Pamiatniki diplomatii-českých snošenij II, str. 1427—1432.

⁴⁴ Benátský agent Soranzo z Prahy, 22. X. 1612. — Dispacci di Germania, HHAS, Vídeň, XLVI, 114.

⁴⁵ Praesentatum — indorsát na originále listu Požarského — HHSA, Vídeň, Russica I, fasc. 1612.

⁴⁶ Dosud známé prameny nenavštědčují tomu, že by Zikmund III. v době vyslání Mikuláše Wolského z táboru u Smolenska byl informován o krocích vůdců ruského osvobozenického boje u císaře.

⁴⁷ Prvý Matyášův list Zikmundovi III., v němž se jedná o habsburské mediaci, je datován z Prahy, 1. listopadu 1612. — HHSA, Vídeň, Russica I, fasc. 1612, fol. 18—19.

⁴⁸ Erasmus Heidelberg z Rassensteinu, císařský vyslanec v Polsku, o současných poměrech v Polsku a o příčinách zřízení komise píše: "... Quod autem ex parte Polonorum elapso autumnno ad commissionem ea de re indictam potiores non advenerint, dicit (Zebryzdowski, vojvoda krakovský — F. H.), eos tuto propter confoederatos venire non potuisse..." O vojsku, které uzavřelo konfederaci, uvádí, že dosáhlo již počtu 15 000 a že „iam haerent in finibus Russiae et celebrant sua commitia in Krosna (Krosno — F. H.)..." Heidelberg uvádí, že minějí o příčinách a cílech konfederace se i u dvora a mezi šlechtou různí: "... Alii (putant) esse reliquias Rokoszanorum... novos motus in Regno fecerunt. Reliqui defendunt, iustas eos causas sese commovendi habere, ex eo, quod solutio a triennio retenta est..." Dále Heidelberg uvádí, že to bylo příčinou, proč se král musel po úplné porážce polské posádky v Moskvě rychle vrátit do Polska: „Itaque coactus fuit Rex... in Polonium redire et domesticos motus in tempore componere..." — Heidelbergova relace císaři z 5. II. 1613, Cracoviae. HHSA, Vídeň, Polonica, kart. 53, fasc. 1613, fol. 1—2, kopie.

⁴⁹ Heidelberg císaři, 5. II. 1613: "... Volskium non reperi; est enim in Prussia negotiis occupatus, exspectatur tamen quotidie..."

⁵⁰ Ostatně Westermanovo poselstvo nebylo jediné, které v témže roce odešlo z Moskvy do zahraničí. — Viz blíže Očerki istorii SSSR, konec XV. v. — načalo XVII. veka, Moskva 1955, str. 593—604.

⁵¹ Tvrzení, že smlouva mezi Matyášem II. a Zikmundem III. byla s polské strany pouze dílem samého krále a M. Wolského, po prvé vyslovil E. Barwiński (Przymierze..., str. 995 a n.).

⁵² Svou oddaností a podporou ujišťují Matyáše II. senátoři a představitelé polsko-litevského magnátstva: Petr Tylicki, biskup krakovský, Lev Sapieha, kancléř litevský, dále primas arcibiskup hnězdenský, ukrajinský kníže Ostrožský, o jehož získání pro záměry katolicismu v Polsku a na Rusi a o naklonění ve prospěch Habsburků usilovali papežští nunciové v Polsku, ba i sama římská kurie. — Orig. listů polských senátorů Matyášovi II. — HHSA, Vídeň, Polonica, kart. 53, fasc. 1613, fol. 11—15, 19—25. — Listy římského papeže Janušovi z Ostrogo z let 1602—1612, z nichž se dovidáme i o akcích nunciů, publikoval Athanasius G. Welikij v edici Documenta Pontificum Romanorum Ukrainae illustrantia, T. 1, Romae 1953, str. 289, č. 179; str. 301, č. 189; str. 302, č. 190; str. 306, č. 195; str. 310, č. 199; str. 311, č. 201; str. 313, č. 204; str. 312, č. 202; str. 326, č. 214; str. 328, č. 217; str. 343, č. 239; str. 346, č. 246. — Viz rovněž i A. Theiner, Monumenta Poloniae et Lithuaniae, I—II,

dále mnoho materiálu přináší i Relacye nuncyuszów apostolskich... II, str. 97 a d. O příz-
nivém postoji polského dvora a senátorů k obnově compactát se zmiňuje Heide-
lius ve své relaci z Polska, presentované dvoru 11. IV. 1613. — HHSA, Vídeň, Polonica 53, fasc. 1613,
fol. 31—34, orig. lat.

⁵³ V instrukci M. Wolskému se k tomu neurčitě poznamenává: „ut eodem plane modo
inter nos, quo inter decessores quoque Nostros pacta innovari possint, atque sanciri paucis
pro ratione temporum rerumque praesentium sive immutatis sive correctis...“ — citováno
podle E. Barwińského, Przymierze... str. 998, pozn. 6.

⁵⁴ Relace Ruiniho, cit. Tyszkowski, Wojna..., str. 96, pozn. 3.

⁵⁵ V instrukci se uvádí: „...Wie dan auch vors Vierde, die Compactata im Nahmen unserer
beider Könige geschlossen und also auch hierunter die Lande mitbegriffen und gar nicht
ausgeschlossen würden...“ — HHSA, Vídeň, Polonica 53, fasc. 1613, koncept.

⁵⁶ Viz pozn. 35. — Heideiovi se nařizuje, aby „...bei dem paragrapho, da wir beide
Könige uns mit einander verbinden, pro nobis et successoribus nostris hin zugesetzt würden,
damit auf solchem fall nicht allezeit mit grosser bemühung und Uncosten die renovationes
gesucht, sie Successores künftig sich diese pacta pro personalibus nicht anzuziehen, oder sonsten
über die renovation zu defficuliren (sic!) desto weniger Ursach haben möchten...“ — Tamtéž.

⁵⁷ Smlouva česko-polská vypustila (při obnově 1589) formulaci „regna quae nunc uterque
nostrum possidet et quae Deo concedente in futurum acquiremus“, která již byla obsažena
ve Ferdinandově smlouvě s Polskem. Nyní tato formulace měla být opět do smlouvy pojata,
aby, jak praví instrukce, „...solches zu unser beider Könige und unserer Königreiche und
Lande mehrer und sterckerer Vereinigung, so woll zu benehmung aller strittigkeiten, nicht wenig
ersprieslich sein würden, und weil auch ohne dass die Compactata in genere et sine aliqua
limitatione reden thun, und derowegen solche nicht allein auf jezige, sondern auch auf künftige
Königreich und Lande zu extendiren, umb so viel weniger bedenklich sein wird...“ — Tamtéž.

⁵⁸ Dne 7. března, tedy několik dní po zahájení Wolského jednání ve Vidni, sděluje Khlesl
císaři Matyášovi: „...Mit dem Wolski hab ich tractiert, hoff E. Mt werden ein schöne ge-
legenhait bekumen, will aber morgen weitters handeln...“ — Viz Hammer-Purgstall, Khlesl's
Leben III, Vídeň 1851, str. 55, č. 393.

⁵⁹ Publikace smlouvy: Dogiel, Codex diplomaticus... I, str. 296, č. XCVII; Lünig, Teutscher
Reichsarchiv, pars specialis I, Anhang 415; Dumont, Corps universel dipl. du droit de gens V, 2,
str. 220. — Orig. HHSA, Vídeň, Polonica 53, fasc. 1613. Regest viz Bittner, Chronologisches
Verzeichnis der österreichischen Staatsverträge I, 1903, str. 36, č. 186.

⁶⁰ Srovnání jsme provedli na základě Dogielovy edice.

⁶¹ O této snaze habsburského dvora nepokrytě mluví i instrukce ze 17. IX. 1612 —
viz pozn. 56—57.

⁶² Listy Matyáše II. Zikmundovi III. a polské královně, datum Posonii, 27. III. 1613. —
HHSA, Vídeň, Polonica 1613, fol. 16—18, koncept, lat.

⁶³ Matyáš Zikmundovi, Posonii 22. III. 1613. — HHSA, Vídeň, Polonica 53, fasc. 1613,
koncept, lat.

⁶⁴ Matyáš Zikmundovi, Viennae, 23. II. 1613. — HHSA, Vídeň, Polonica 53, fasc. 1613,
fol. 3—4, koncept, lat. — Zikmund III. Matyášovi, Varsaviae, 14. IV. 1613. — Tamtéž,
fol. 29—30, orig. lat. — Khlesl E. Heideiovi, Viennae, 2. III. 1613. Tamtéž, fol. 7.

⁶⁵ O podpoře Heideiova poslání v Polsku představiteli Vatikánu viz výše.

⁶⁶ Barwiński, Przymierze..., str. 1002.

⁶⁷ K. Tyszkowski, Wojna..., str. 98. — Tyszkowského výklad v podstatě přijímá i Historia
Polski, Varšava 1957, str. 532.

⁶⁸ J. Macúrek, České povstání 1618—1620 a Polsko, Brno 1937, str. 8.

⁶⁹ Tamtéž, passim.

ОТ ЧЕШСКО-ПОЛЬСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ДОГОВОРА ДО ГАБСБУРСКО-ВАЗОВСКОГО ДИНАСТИЧЕСКОГО ПАКТА (1589—1613 ГГ.)

В своей статье автор подчеркивает государственно-юридический характер чешско-польского договора от 1589 г. На основе анализа изменений современного международного положения и соотношения сил отдельных слоев и лагерей феодального класса в Польско-литовском государстве он показывает, как укреплялось вазовско-габсбургское сотрудничество. Юридической основой для этого сотрудничества должен был послужить бенджинско-

бытомский договор от 1589 года, получивший — в особенности после рокоша Зебржидовского в корреспонденции и государственных актах между Веной и Варшавой новое династическое понимание и истолкование.

Полный крах агрессивной восточной политики, проводимой Зигмундом III, а также победоносная освободительная борьба русского народа под руководством Минина и Пожарского, нашедшие свое отражение во внутреннем разложении в Речи посполитой, в обострении внутренне-классовых и классовых противоречий, считаются автором решающими факторами, ускорившими заключительные вазовско-габсбургские переговоры в 1612—1613 гг.

Заключение братиславско-варшавского договора от 23 марта 1613 г. явилось успехом европейского лагеря католической реставрации, возглавляемой Габсбургами и панской курией. Пакт имел ярко антинародный характер, его смыслом, функцией и результатом стала политическая консолидация и укрепление власти лагеря европейской реакции.

DU TRAITÉ D'ETAT TCHÉCO-POLONAIS AU PACTE DYNASTIQUE HABSBOURGO-VASOVIEU (1589—1613)

Dans son article, l'auteur souligne le caractère d'Etat du Traité tchéco-polonais de 1589 et il démontre, sur la base de l'analyse des changements survenus dans la situation internationale contemporaine et en partant du rapport des forces des différentes couches et camps de la classe féodale en Pologne, comment se consolidait la coopération habsbourgo-vasovienne. Le Traité de Będzyn-Bytom, de 1589, devait constituer la base juridique de cette coopération. La correspondance et les actes d'Etat échangés entre Vienne et Varsovie, suggèrent une conception et une interprétation nouvelles dudit Traité — une interprétation dynastique — surtout à partir de la Fronde Zebrzydowski.

L'auteur démontre que les conditions qui ont accéléré, en 1612—1613, les négociations qui ont donné au Traité d'Etat en question le caractère d'un Pacte dynastique habsbourgo-vasovien sont les suivantes: échec total de la politique d'agression que Sigismond poursuivait à l'Est et lutte de libération victorieuse menée par le peuple russe sous la conduite de Minine et Pojarski, qui avaient pour conséquence la décomposition intérieure de la Rzecz Pospolita et aggravation des contradictions de classe et à l'intérieur des classes.

La conclusion du Pacte de Bratislava—Varsovie du 23 mars 1613 représentait ensuite un succès du camp européen de restauration catholique, conduit par les Habsbourg et le Pape. Le Pacte portait un caractère profondément anti-national, car son but, sa fonction et ses conséquences consistaient à consolider la politique et les forces du camp de réaction européenne.

Traduction: R. Ostrá